

РОЗВІДКИ

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЧАТКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ В ДОРЕФОРМЕННИЙ ЧАС (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)

У зв'язку з розвитком продуктивних сил у Російській імперії, коли і в сільське господарство починали проникати наукові основи, зростає потреба у поширенні освіти серед населення. Ще Олександр I ввів обов'язкове навчання для дворян, що обіймали державні посади. Певного рівня освіти також потребували і селянські верстви. Вже на той час було очевидним, що ефективність господарювання залежала від освіченості населення, яке могло самостійно ознайомитись із новинками у галузі. Освічені люди краще і швидше опановували різного виду ремісничі спеціальності для обслуговування населення. До того ж було важко підібрати з місцевого населення грамотних людей, які б могли бути писарями у товариствах. З початком проведення реформ П. Д. Кисельовим 1838-1842 рр. створюється мережа початкових навчальних закладів у сільській місцевості для населення, яке було у віданні держави.

Діяльність освітніх установ XIX ст. досліджували О. Удод, Л. Миловидов, Є. Степанович, В. Микитась, Н. Протас та ін. [1]

Завданням нинішнього дослідження є показ бюджетного фінансування освіти Чернігівської губернії, що підпорядковувалась Міністерству державних маєтностей.

На початку XIX ст. у Російській імперії було проведено реформу системи освіти з одноразовим формуванням Міністерства освіти, де і були затверджені "Попередні правила народної освіти", зі статутом навчальних закладів. Статутами 1803 та 1828 рр. передбачалося заснування міських та сільських шкіл - парафіяльних училищ. Проте за відсутності фінансування сільські школи так і не були відкриті. У 1842 р. вийшов закон про відкриття парафіяльних шкіл для населення державного відомства. Цей захід був складовою частиною реформи державного села, що проводив П. Д. Кисельов [2].

Будівництво шкільних приміщень та утримання навчальних закладів було перенесено на громади. Встановлювався громадський збір. У волостях і сільських товариствах збиралися сходи, на яких розглядалися питання збору необхідних коштів. Потрібна сума розкладалася на кількість ревізьких душ чоловічої статі. Так, на будівництво шкіл у Стародубському повіті були складені волосні приговори, в яких був установлений щорічний збір з кожної ревізької душі чоловічої статі розміром 10 коп. і по 5 фунтів жита, що становило з 1 627 душ 162 руб. 70 коп. грошима і 202 7/8 пуда жита. Із цього збору все жито і 75 руб. грошима ішли на платню наставнику школи, 47 руб. 70 коп. щорічно виділялись на купівлю навчальної

літератури, письмового приладдя, опалення та ін. витрати, а 40 руб. сріблом - на оплату праці помічника наставника. На будівництво шкіл населення зобов'язалось внести протягом року 120 руб. і 150 пудів жита, яке повинне бути продане, а гроші направлені на будівництво приміщення шкіл та на купівлю необхідного майна [3].

На сходах також розглядалися питання про відведення зручних місць під будівництво навчальних закладів, збір будівельних матеріалів, а також складався графік будівництва. Саме будівництво перебувало під наглядом палати державних маєтностей. В її розпорядженнях давалися вказівки про зведення майбутніх будов. В одному з них її описують так: "Ця споруда повинна бути виконана за нормальними кресленнями, на дерев'яних стовпах із стінами у зруб однакової товщини дерев'яних плах, і порешетованою дранкою однакової товщини. Споруда мала будуватись із подвійними вікнами; вікна і двері мали бути пофарбовані білою масляною фарбою. Покрівлю виготовлена із соломи. Поруч із будинком повинні розміщуватись господарські приміщення. Все шкільне подвір'я мало бути обгороджене плотом чи гарною лісою, причому щоб ця огорожа була міцною та охайною" [4]. На шкільному подвір'ї мали бути квітник та сад.

Для фіксування всіх витрат, пов'язаних з будівництвом, у сільських товариствах заводилися спеціальні книги, які вели сільські старшини. В книзі щодо будівництва Шаповалівської школи записано, що тесляру виплачено 4 руб. 68 коп., скляру, за постеклення 10 вікон - 5 руб. 50 коп., ковалю - 2 руб. 86 коп., пічнику, за вшштування 2 грубок - 4 руб., столяру, за виготовлення віконних рам - 3 руб. 86,5 коп. Цегла для грубок коштувала 3 руб. 60 коп., закупка цвяхів та металевих дверець для груб - 10 руб. 93,5 коп., а дерево для підлоги, віконних рам та дверей коштувало 14 руб. 56 коп. Таким чином, на придбання найнеобхідніших матеріалів та оплату майстрам усього було витрачено 50 руб. Решта робіт по будівництву проводилася населенням безкоштовно. По закінченні будівництва сільським товариством складався приговор, який разом із звітом про витрачені на будівництво кошти через волосні правління доставлявся повітовому начальнику [5].

Витрати для будівництва кожної школи були різними. Так, для відбудови школи в с. Попова Гора Новозибківського повіту, яка згоріла в 1858 р., потрібно було залучити кошти в сумі 2 396 руб. 27,5 коп., з яких 1 611 руб. 53,5 коп. мали бути витрачені на придбання необхідних матеріалів, а 784 руб. 74 коп. сплачені за роботу по будівництву [6]. Як видно, витрати на будівництво сільських шкіл були колосальними, тому, починаючи з 50-х рр. XIX ст., було прийняте рішення залишити одну школу на волость. Усього на 1860 р. в Чернігівській губернії діяло 65 шкіл [7].

Утримання навчальних закладів обходилося громадам ще дорожче. Найбільше коштів витрачалось на виплату платні наставникам. Відповідно до кількості учнів у школах, останні поділялися на розряди. У школах I розряду окрім наставника училища, вводилася посада помічника. Як правило, це була людина без спеціальної освіти. Заробітна плата наставника становила 100 руб. в рік, а його помічника - 75 руб. Оплата роботи сторожа залишалась договірною, тому вона могла щорічно змінюватись навіть в одній школі. Так, у Шаповалівській школі в 1851 р. сторожу заплатили 9 руб. 99 коп., [8] а у 1854 р. - 15 руб. [9]. В Оленівській та Великозагорівській школах у 1854 р. сторожі отримали по 16 руб. 80 коп. [10].

Витрати на придбання навчальних посібників, опалення, поточний ремонт щорічно були також різними. Всього на утримання Шаповалівської школи було витрачено в 1854 р. 225 руб. 90 коп., а на утримання Великозагорівської - 136 руб. 22 коп. Різниця у витратах становила майже 90 руб. [11]. Таблиця 1 дає змогу проаналізувати громадські витрати на утримання Шаповалівської школи I розряду і Великозагорівської школи II розряду за 1854 рік.

**Витрати на утримання Шаповалівської і Великозагорівської шкіл
Борзенського повіту в 1854 році**

Стаття витрат	Шаповалівська школа I розряду	%	Великозагорівська школа II розряду	%
Зарплата наставнику	100 руб. 00 коп.	43,3	100 руб. 00 коп.	73,4
Зарплата помічнику	75 руб. 00 коп.	33,2	–	–
Зарплата сторожу	15 руб. 00 коп.	6,6	16 руб. 80 коп.	12,3
Навчальні посібники	11 руб. 94 коп.	5,3	7 руб. 77 коп.	5,7
Опалення	8 руб. 50 коп.	3,8	11 руб. 25 коп.	8,3
Поточний ремонт	15 руб. 46 коп.	6,8	00 руб. 40 коп.	0,3
Усього	225 руб. 90 коп.	100	136 руб. 22 коп.	100

Підраховано по: Ф. 807. - Оп. 1. - Спр. 371. - Арк. 29, 92.; Ф. 809. - Оп. 1. - Спр. 41. - Арк. 37- 38.

Як видно, понад 70% усіх витрат обох навчальних закладів були використані на оплату праці наставникам та їх помічникам, 6-12% – на платню сторожам, близько 5% - на навчальні посібники, а решта йшла на опалення та поточний ремонт.

При цьому слід мати на увазі, що педагогічна робота священнослужителів була не основним видом заробітку. Працюючи на своїй основній роботі, вони також отримували платню. Так, настоятелі церков у Шаповалівській волості одержували 1851 р. по 120-140 руб. кожен, а дяки по 30 руб. Таким чином, настоятель храму, який працював ще й наставником школи, в рік отримував 220-240 руб., а дяк, який працював помічником наставника, - 105 руб. [12]. Для порівняння: корова в суміжних повітах Чернігівської та Полтавської губерній на початку 40-х рр. XIX ст. коштувала від 10 до 20 руб. сріблом [13].

Причому витрати на ремонт також були різними. Особливо вони зростали під час підведення під училища фундаментів, фарбування приміщень тощо. Для забезпечення пожежної охорони та надання спорудам охайного вигляду в середині XIX ст. впроваджувалося будівництво цегляних фундаментів і в школах. Так, в 1850 р. під фундамент Шаповалівської школи було використано 5 тис. штук цегли на суму 5 руб. 60 коп., 8 четвертей вапна вартістю 5 руб. 20 коп., шалівки на суму 1 руб. 20 коп. та на оплату майстрові за складання фундаменту та його оштукатуренню 3 руб. Загальна сума цих витрат становила 15 руб. [14]. У Мощенській школі на будівництво фундаменту та фарбування приміщення у 1853 р. виділено 11 руб. 29 коп., у Новоропській школі у 1859 р. тільки для фундаменту витрачено 17 руб. [15]. Таким чином, бюджетні кошти на ці витрати в кожному навчальному закладі були різними. Вони залежали від розмірів самої будівлі, від місцевих цін на матеріали у кожній волості, домовленості волосного чи сільського керівництва щодо оплати праці майстрам.

Бюджетні витрати на опалення та освітлення щороку зростали. Так, у Шаповалівській школі у 1848 р. на ці потреби було використано 14 руб. 42 коп., у 1851 р. - 23 руб., а в 1856 р. - 29 руб. 50 коп. [16]. Як видно, за 8 років видатки по цих статтях у Шаповалівській школі зросли на половину.

Із зростанням кількості учнів у навчальних закладах зростали видатки і на купівлю навчальних посібників і письмового приладдя. Але не кожного року вони

використовувались у повному обсязі, через відсутність нової літератури. Так, у 1848 р. для Шаповалівської школи було закуплено навчальних посібників на 12 руб. 57 коп., у 1851 р. - на 6 руб. 46,5 коп., а у 1856 р. - на 13 руб. 50 коп. [17]. Як видно, витрати на придбання навчальних посібників навіть в одній школі щороку різнились.

Грошових сум, що виділялись із волосних бюджетів на освіту, не вистачало. Тому частина навчальних закладів була у занедбаному стані. Прикладом цього може стати запис, зроблений управляючим Чернігівською палатою державних маєтностей при ревізії Шаповалівської волості 28 березня 1850 р.: "У Шаповалівському училищі немає печатного реєстру, не вистачає по кількості учнів стільців, училище непобілено, в одній кімнаті на підлозі купою висипане вапно, фундамент обвалюється. Біля училища немає садка" [18]. Подібна ситуація була і в Оленівській школі. Її наставник листом на ім'я волосного голови писав, що в навчальному закладі стіл непридатний для використання, стільці обтягнуті рядниною, яка від старості обірвалась; підлога з часом набрала того ж кольору, що й чорна класна дошка; велика класна дошка витерлася зовсім і на ній неможливо записувати арифметичні дії; ґрубки потріскались так, що неможливо опалювати приміщення; училище потрібно побілити і пофарбувати [19]. Такі умови були і в інших навчальних закладах губернії.

Ситуація не змінилась і в наступні роки. Так, при ревізії волосних правлень, сільських товариств, шкіл Чернігівської губернії у 1858 р. управляючим палатою державних маєтностей дійсним статським радником П.Халанським було відмічено, що багато шкіл губернії були у незадовільному стані. Так, Гоголівська школа Остерського повіту була не відремонтована, утримувалася неохайно, покрівля протікала. Приміщення Ніжинської школи занадто тісне, від чого у приміщенні задушливо. Сади при училищах недоглянуті, і у відповідальних осіб повністю відсутнє бажання привести їх до ладу. В Горбовській і Воронезькій школах Новгород-Сіверського повіту сади невеликі, але занедбані. Винятком була лише Хотуницька школа Городнянського повіту, де сад був доглянутий [20].

Таким чином, протягом 40-х рр. XIX ст. у Чернігівській губернії державою було відкрито ряд сільських шкіл, на утримання кожної з них виділялося не більше 250 руб. на рік із сум громадського збору; утримання всіх шкіл губернії коштувало сільським товариствам у 1860 р. 8 852 руб. сріблом [21]. Це було непосильним тягарем для населення державного відомства, оскільки у козаків і державних селян губернії були гігантські недоїмки по сплаті податків. Так, у 1845 р. на козаках Чернігівської губернії числилось 98 593 руб. 15 коп., а на державних селянах - 648 520 руб. 21,25 коп. [22]. Недостатнє фінансування шкіл через бідність населення, податкова заборгованість призводило до того, що на початку 50-х рр. XIX ст. намітилася стійка тенденція до закриття освітніх закладів у сільських громадах і функціонування лише 1 школи на волость, котра, як правило, розташовувалась у волосному населеному пункті. Проте навіть ті навчальні заклади, що залишались існувати, часто були у занедбаному стані.

Джерела та література:

1. Удод О. П. Початкові навчальні заклади на Чернігівщині (кін. XVIII-XIX ст.) // Третя республіканська конференція з історичного краєзнавства (тези доповідей) - К., 1984; Миловидов Л. Недільні школи на Чернігівщині в 1860 р. // Чернігівщина і Північне Лівобережжя. - К.: Держвидав України, 1928; Степанович Є. П. Початкова освіта на Чернігівщині 2 пол. XIX ст. - на поч. XX ст. // Третя республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства (тези доповідей) - К., 1984; Микитась В. Давньоукраїнські студенти і професори. - К.: Абрис, 1994.; Протас Н. В. До історії недільних шкіл 60-х рр. XIX ст. на Чернігівщині // Третя республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства (тези доповідей) - К., 1984.
2. Удод О. П. Початкова освіта на Україні наприкінці ХУІІІ - в 1 пол. ХІХ століття. // Український історичний журнал. - 1969. - 9. - С. 87.
3. Училища и народное образование в Черниговской губернии. - Чернигов, 1864. - С.62.
4. Державний архів Чернігівської області (далі ДАЧО) - Ф. 807. - Оп. 1. - Спр. 116. - Арк.1-2.
5. Там само. - Арк. 11.

6. Там само - Ф. 137. - Оп. 1. - Спр. 239. - Арк. 123-124.
 7. Удод О. П. Початкові навчальні заклади на Чернігівщині (кін. ХУІІІ - 1 пол. ХІХ ст.) // Третя республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства (тези доповідей) - К., 1984. - С. 230.
 8. ДАЧО. - Ф. 807. - Оп. 1. - Спр. 467. - Арк. 20.
 9. Там само. - Спр. 371. - Арк. 28, 92.
 10. Там само. - Ф. 809. - Оп. 1. - Спр. 44. - Арк. 1-2.
 11. Там само. - Ф. 807. - Оп. 1. - Спр. 371. - Арк. 29,92.; Ф. 809. - Оп. 1. - Спр. 41. - Арк. 37-38.
 12. Там само. - Ф. 807. - Оп. 1. - Спр. 467. - Арк. 46.
 13. Лазанская Т. И. Государственные крестьяне в период кризиса феодально-крепостнической системы. - К., 1989. - С. 68.
 14. ДАЧО. - Ф. 807. - Оп. 1. - Спр. 360. - Арк.17.
 15. Там само. - Ф. 137. - Оп. 1. - Спр. 239. - Арк. 6, 188.
 16. Там само. - Ф. 807. - Оп. 1. - Спр. 168. -Арк. 5.; Спр. 467. - Арк. 47.; Спр. 964. - Арк. 4.
 17. Там само. - Ф. 807. - Оп. 1. - Спр. 168. - Арк. - 5.; Спр. 467. - Арк. 47.; Спр. 964. - Арк. 4.
 18. Там само. - Спр. 102. - Арк. 15.
 19. Там само. - Спр. 832. - Арк.71.
 20. Там само. - Ф. 137. - Оп. 1. - Спр. 215. - Арк. 13-14.
 21. Удод О. П. Початкова освіта на Україні наприкінці ХУІІІ в І пол. ХІХ ст. // Український історичний журнал - 1969. - № 9. - С. 87.
 22. ДАЧО. - Ф. 162. - Оп. 1. - Спр. 9. - Арк. 267.
-

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА В.К.ПІСКОРСЬКОГО: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Важливим напрямом сучасних досліджень в Україні є вивчення діяльності та наукової спадщини визначних діячів минулих століть: вчених, громадських та політичних діячів. В останні роки українська історіографія збагатилася комплексними дослідженнями, які по-новому розглядають наукову та громадсько-культурну спадщину багатьох відомих істориків, але, незважаючи на це, в сучасній українській історіографії все ж не вистачає робіт, які б на широкому, належним чином опрацьованому фактичному матеріалі розкривали і по-новому переосмислювали загальні характеристики надбань українських вчених у вивченні різноманітних проблем як історії України, так і історії зарубіжних країн.

До низки маловідомих і напівзабутих діячів минулого можна віднести й ім'я Володимира Костянтиновича Піскорського – видатного вченого-історика, дослідника середньовічних Іспанії, Португалії, Італії та інших європейських країн, талановитого викладача, невтомного просвітителя, активного громадського діяча.

Основні роботи вченого присвячені історії середньовічної Іспанії. Саме ці твори принесли історика славу засновника української та російської іспаністики і зробили його ім'я відомим серед вчених Заходу. Однак доктору всесвітньої історії В.К.Піскорському, котрий був відомим у європейському науковому світі, місця в Київському університеті святого Володимира – провідному науковому закладі, де відбулося становлення його як історика, – не знайшлося. Майже все своє коротке життя він пропрацював в провінційному Ніжинському історико-філологічному інституті, а пізніше в Казанському університеті, впливаючи своїми історичними дослідженнями на європейський науково-історичний процес. Історіографія дослідження творчого доробку В.К.Піскорського розпочалася ще за його життя. Роботи дослідників, які розглядали творчу спадщину вченого у той період, в основному були присвячені критичному розгляду наукової діяльності історика і